

MARK MAZOWER¹, *The Balkans. From the end of Byzantium to the Present Day*, Phoenix Paperback, Fourth Impression 2003, xvı+176 s.

Eser; kronoloji (s.vii-viii), önsöz (s.ix), 6 harita (s.x-xvi), giriş (s. 1-18), *Ülke ve İnsanlar (veya Toprak ve Yerleşenleri)* (s.19-49), *Millet Öncesi* (s.50-85), *Doğu Sorunu* (s.86-115), *Ulus Devletlerin Kuruluşu* (s.116-142) adlı 4 bölüm, *Şiddet Üzerine* başlıklı bir sonuç kısmı (s.143-151), Balkanlar için daha fazla okuma kitapları (s.152-153), notlar (s.154-169) ve indeksten (s.170-176) oluşmaktadır.

Eserin adından da anlaşılacağı gibi çok iddialı bir çalışmadır. Aldığı ödüller ve özellikle Batu okurundan aldığı övgülere bakıldığında, iddia gerçeğe dönüşmüş gibidir. Eserin ilk baskısı 2000 yılında yapılmış olup aynı yıl Wolfson Tarih, ertesı yıl ise Bentinck Ödülü'nü almıştır².

Eserin kapağına Balkanlar'ın karışık tarihine ışık tutacak nitelikte bir fotoğraf konulmuştur. Kapakta I. Dünya Savaşı'nı başlatacak olan Saraybosna'da Avusturya Velihtuna yapılan suikastı konu alan bir fotoğraf yer almaktadır. Arka kapakta ise 1934'te Türkiye, Romanya, Yunanistan ve Yugoslavya arasında imzalanan Balkan Antantı'nı konu alan bir fotoğraf mevcuttur. Yapılan fotoğraf seçimiyle Balkanlar'da aniden parlayan savaş ve bir anda sanki savaşanlar onlar değilmiş gibi, imzalanan ama gerçekte hiçbir zaman düzgün işlemeyen anlaşmalara vurgu yapılmıştır.

Eserin girişinde Balkan terimi ve milletlerinin ortaya çıkışı irdelenmiştir. 1850'lere kadar çoğu Avrupalı yazar Balkan terimi yerine Tuna, Makedonya vs. gibi yöresel coğrafi adları veya Avrupa Türkiye'si adını tercih etmişlerdir. Mesela 1840'larda bölgeyi en iyi inceleyen isimlerden biri olan Ami Boue dahi Balkan sözcüğünü kullanmamıştır. Daha sonra Balkan milletlerinin ayrışma ve ortaya çıkış sorunu ele alınmıştır. Neredeyse XX. yüzyılın başına kadar Türk idaresi altında yaşayan tüm Ortodokslar, Yunan olarak nitelenmiştir. Yazara göre, Balkan milletlerinin böyle görünmesinin nedeni bizzat Osmanlılardır. Millet sistemi nedeniyle, dışarıdan bakıldığında Ortodokslar otonom bir unsur olarak algılanmışlardır. Ancak bu durum "maalesef bir ütopya"dır. Nihayet büyük güçlerin müdahalesiyle Balkan ulusları ortaya çıkınca, XX. yüzyılın başında Batılı yazarlar Balkan terimini kullanmaya başlamışlardır. I. Balkan Savaşı sonrasında ise terim iyice

¹ Yazar Princeton Üniversitesi eski tarih profesörüdür. Halen Londra'daki Birkbeck College'de tarih öğretim üyesidir. İlgi alanları XX. Yüzyıl Avrupa ve Balkan Tarihidir. Başlıca eserleri *Dark Continent: Europe's 20th Century* (London, 1998) (Bu eser Mehmet Morali tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve İstanbul Bilgi Üniversitesi tarafından basılmıştır.); *Inside Hitler's Greece: the Experience of Occupation, 1941-44* (Yale, 1993); *After the War was Over: Reconstructing the Family, Nation and State in Greece, 1943-1960* [Princeton UP, 2000]. Bakınız, <http://www.bbk.ac.uk/hca/staff/mazower.shtml#teaching>. Yazarın son kitabı *Selonica: City of Ghosts*'dur. (Bu eser hakkında Gazi Erçel tarafından Dünya Gazetesi'nin 10.08.2005 tarihli sayısında kısa bir tanıtım yazısı yayınlanmıştır).

² Eser yurt dışındaki okuyucu ve eleştirmenler tarafından da çok beğenilmiştir. Yorumlar için bakınız, http://www.amazon.com/gp/product/product-description/081296621X/ref=dp_proddesc_0/103-2438712-3889451?%5Fencoding=UTF8&n=283155. (Buradaki yorumlar eserin 3. baskısına aittir)

yağınlaşmıştır. 1917'ye gelindiğinde *Doğu Sorunu* ile ilgili yazan bir tarihçi *Türkiye Avrupası* yerine *Balkan Yarımadası* veya basitçe *Balkan* terimini kullanmaya başlamıştır (s.1-4).

Yazara göre; kanlı geçmişi nedeniyle Balkan kavramı ortaya çıkarken, şiddet ve vahşet terimleriyle beraber anılmaya başlamıştır. Bu düşünce XX. yüzyılda roman ve filmler aracılığıyla iyice benimsenmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında bu olumsuz nitelemede bir azalma meydana gelmiştir. Fakat bu kez de Yunanistan hariç Balkanlar'da yer alan ulusların Sovyet tesiri altında kalması, farklı biçimde de olsa yeni olumsuz imgelerin üretilmesine yol açmıştır. Komünizmin çöküşünden sonra Balkanlar'da yaşanan şiddet olayları Balkanlar'ın eski imajının beslenmesine yardımcı olmuştur. Ancak Balkanlar'ın şiddetle eşdeğer anılmasının nedeni Balkan halklarının tercihi veya onlardan kaynaklanan bir durum değildir. Ortaçağ'da Katolik-Ortodoks çekişmesi, özellikle 1204 Haçlı seferi, ardından İslamiyet'in Balkanlar'a nüfuzu bölgenin sosyal ve kültürel yapısını alt üst etmiştir. Balkanlar Doğu ve Batı dünyasının birleşme noktası olduğu kadar, ayrışma noktasını da ifade etmiştir. Osmanlıların ilerleme ve gerilemesi esnasında yaşananlar bunun en güzel örneğidir (s.4-18).

Mazower ilk bölüme Balkanlar'ın jeolojik oluşumu hakkında çok kısa bir bilgi vererek girer. Bölümün başlangıcında önemli bir iddia yer alır. Bu iddia temelde tartışmaya açıktır. Öncelikle Balkanlar'ın doğal bir koruma duvarının olmaması bölgeyi hem kuzey, hem de doğudan gelen fatihlere karşı korumasız bırakmıştır. Mesela Balkanlar, İtalya Yarımadası'nın hemen hemen tüm kuzeyini kapayan dağlar gibi doğal korunaklardan yoksun kalmıştır. İkincisi Balkan ikliminin sert ve acımasız oluşuyla ilgilidir. O Balkan coğrafyasının İspanya ve Malta hariç Avrupa'nın tüm diğer bölgelerinden daha kurak olduğunu dile getirir. Mesela 1917'de Karadağ'da kuraklık nedeniyle ölümler meydana gelmesini iddiasına kanıt olarak gösterir. Fakat kuraklık Tuna Havzası, Rodoplar, Eski Yugoslavya'nın bir kısmı ve Romanya için geçerli değildir. Kısaca Mazower Balkanlar'ın tarihi geçmişindeki karışıklığı bölge insanına değil, coğrafi koşulların sertliğine veya elverişsizliğine bağlar (s.19-21).

Bölgenin dikkat çeken en önemli özelliklerinden biri, ulaşım altyapısının yetersiz oluşudur. Zira demiryolu hiçbir zaman Avrupa ile kıyaslanacak derecede olmamıştır. Karayolları da oldukça yetersiz kalmıştır. Yolların kötülüğü Baulı Seyyahlar tarafından "*Barbarlığın*" bir simgesi olarak eserlerine aktarılmıştır. Yolların bozuk olması veya Romanya'nın büyük kısmındaki gibi hiç olmayışı, ekonomi üzerinde olumsuz bir etkiye yol açmış ve bölge ekonomisinin geri kalmasına yol açmıştır. İletişim hususunda Osmanlılar, bölgede Tatarlardan oluşan etkili bir posta ağı kurmuşlardı. 1841'de sistem hâlâ insanlara hizmet vermeye devam ediyordu, fakat hemen hemen çökmek üzereydi (s.22-24).

Güvenlik tarih boyunca Balkanlar'ın en önemli sorunlarından biri olmuştur. Mesela daha 1997 yazı gibi çok yakın bir tarihte bile Güneydoğu Arnavutluk'ta meydana gelen bir isyan sonucu, isyancıların yollardaki araçlara el koyması bu sorunun hâlâ devam ettiğinin en güzel kanıtıdır. Ona göre bu durum geçmişte de aynıydı. Bölge sürekli karışıklık içindeydi ve güvenli seyahat hemen hemen her dönemde sorundu. Mesela 1834'de Şuma'ya gitmek isteyen Von Tietz'e Osmanlı Paşa'sı yolun güvenli olmadığını bildirmişti. Denizlerde de durum farklı değildi. XIX. yüzyılın ortalarında dahi korsanlar yolcular için ciddi bir tehditti (s.25)³.

³ Todorov, Balkan insanların haydut olarak görülmesi veya bölgenin sorunlu bir coğrafya olarak tanımlanmasının yanlış olduğunu ifade eder. Ona göre bu durum bölge insanların bilinçli tercihlerinden değil, bölgeye dışarıdan müdahale eden fatihlere karşı yöre insanların tepkisinden kaynaklanmaktadır. O, bölgeye dair kargaşa ve asayişsizlik problemlerinin Baulı

Mazower'in Balkanlar'a dair dikkati çektiği en önemli sorun Balkan milletlerinin nüfuslarının sağlam delillere dayanan verilerden yoksun olmasıdır. Hakikaten bu durum XIX. yüzyılda dahi çok ciddi bir sorundu. Mesela bu yüzyılda Bulgaristan'a dair nüfus verileri 500.000-8.000.000 gibi uç rakamlarda dolaşmaktadır⁴. O bu gerçekliği ifade ettikten sonra nüfus verilerindeki bu karmaşanın nedenlerine eğilir. Ona göre problemin üç nedeni vardır:

1- Bizans'tan beri bölgeyi yöneten fatihlerin nüfus sayımlarına gerekli önemi vermemeleri⁵.

2- Bölgeye çeşitli nedenlerle Osmanlılar tarafından yerleştirilen Türk boyları.

3- Balkanların Anadolu ve Batı Avrupa arasında geçiş bölgesi olması nedeniyle dış etkilere, dolayısıyla salgın hastalıklara açık olması. Mesela 1625'de veba nedeniyle bazı şehirlerde günde 1.000 kişi ölmüştür. 1781-83'deki salgında ise sadece Saraybosna'da 16.000 kişi ölürken, Selanik adeta bir çöl kadar ıssızlaşmıştı (s.26-28)⁶.

Osmanlı idaresi altında oldukça düşük olan nüfus yoğunluğu Balkan Devletleri'nin bağımsızlıklarını kazanmalarıyla şaşırtıcı bir biçimde artmıştır. 1831'de Osmanlı idaresinde 10, tüm Balkanlarda 20 milyon kişi yaşarken, 1920'de bu sayı 42,5 milyona yükselmiştir. 1940'da ise hızlı nüfus artışı artık bir sorundu. Zira halkın çoğu tarımla uğraşıyordu ve oldukça fakirdi. Özellikle XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başında bu sorun iki önemli problemi ortaya çıkarmıştır. İlki haydutluk, ikincisi özellikle Amerika'ya dış göçtü. Göç 1960'larda Avrupa'ya yönelmiştir (s.28-29).

Yazar daha sonra Balkan çiftçilerinin yaşam tarzlarını değerlendirir ve hemen ardından genellikle kabul gören bir yaklaşım olan Osmanlı hâkimiyetiyle Balkan çiftçilerinin karanlık çağının başladığı fikrine karşı çıkar. Tam tersine Bizans hâkimiyetindeki durumlarına bakarak, bazı Tuna Prenslikleri ile Bosna hariç Osmanlı hâkimiyeti ile Balkan çiftçilerinin durumlarının iyileştiğine dikkati çeker. Mesela yüzyıllar sonra bağımsızlıklarını kazandıklarında, yerli aristokrasi Osmanlılar tarafından yok edildiğinden kolayca kendilerini yönetebilmişler ve Avrupa'nın diğer bölgelerindeki gibi radikal devrimci dönüşümler yaşamamışlardır (s.29-32).

Klasik Osmanlı çağının ardından Osmanlı toprak sistemindeki bozulma belirgin bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır. Avrupa özellikle koloni ve sömürge yöntemleri ile zenginleşirken, aynı

seyyah ve yazarlar tarafından kasıtlı olarak abartıldığı düşüncesindedir ve bu düşüncenin kesinlikle sorgulanması gerektiği inancındadır. Bakınız, Maria Todorova, *Balkanlar'ı Tahayyül Etmek* (çev. Dilek Şendil), İstanbul, 2003, s.17-51.

⁴ Nüfus sayılarının tartışmaya açık olması veya kesin bilinmemesi bizzat bölgede görev yapan Osmanlı kamu görevlilerinin de başlıca problemidir. Mesela 1863-64'de Bosna'da teftiş görevini icra eden Ahmed Cevdet Paşa da Bosna nüfus defterleri üzerine yaptığı incelemeden sonra, nüfus defterlerinin güvenilir olmadığına kanaat getirmiştir. Bakınız, Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 21-39*, Yayınlayan: Cavid Baysun, Ankara, 1991, s.31-32. Karpat örnekler vererek Osmanlı sayımlarının güvenilir olmadığı fikrine karşı çıkar. O Bâbüâlî'nin istatistiklerinin güvenilir olduğunu, güvenilirliğin yabancı araştırmacılar tarafından da teyit edildiğini ifade eder. Bakınız, Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri* (çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul, 2003, s.43-44.

⁵ Mazower burada Osmanlı tahrirlerini gözden geçirir. Ancak belki o da diğer bazı Batılı araştırmacılar gibi bu kayıtları sadece birer vergi kaydı olarak değerlendirmiştir.

⁶ Ölümler günümüz araştırmacıları tarafından ayrıntılarıyla incelenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız, Daniel Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba* (çev. Serap Yılmaz), İstanbul 1997.

dönüşümü gerçekleştiremeyen Osmanlı Devleti ciddi bir ekonomik krizle yüz yüze kalmıştır. Buna bir de XVIII. yüzyıldaki salgın hastalıklar eklenince problemler iyice su yüzüne çıkmaya başlamıştır (s.32-35).

Toprak sisteminin yanında Balkanlardaki belirgin Osmanlı etkisi kendisini iki şekilde göstermiştir. İlki 1490'larda İspanya'daki büyük Yahudi Sürgünü sonrasında oradan kaçan Yahudileri Balkanlara yerleştirmek; ikincisi ise Osmanlı hakimiyetiyle sağlanan güvenlik ortamında küçük Balkan şehirlerinin büyük birer ticaret merkezi haline dönüşmeleridir⁷. Mesela Saraybosna, Banaluka, Tiran ve Mostar bu şehirlerden bir kaçıdır (s.38-39).

Daha sonra Avrupa ile kıyaslamalı olarak Osmanlı Devleti'ndeki gerileme ortaya konularak, bölgenin XX. yüzyıldaki durumu değerlendirilir (s.39-44). XX. yüzyılda Balkanlardan dış ülkelere, özellikle Amerika'ya yapılan göçlerin nedenleri sorgulanır. Yazarın 1990'larda Soğuk Savaş sonrası olayları değerlendirmesi ise son derece ilginçtir. 1990'lardan sonra yeniden kazanılan bağımsızlıkla Balkan çiftçileri Osmanlı dönemini hasretle andıklarını açıkça dile getirmeye başlamışlardır. Mazower Makedonyalı çiftçilerin şu sözüne dikkat çekerek konuyu sona erdirir: "*Türk kurşunu Yunan kaleminden iyidir.*"(s.48).

Yazar ikinci bölümde XIX. yüzyıl öncesi Osmanlı Hâkimiyeti altındaki Balkanların sosyal tarihine bir ışık tutar. Ona göre Balkanlardaki bölünme kültürel veya etnik olmaktan ziyade dini olmuştur. Aynı dinin farklı mezheplerini veya aynı mezhebin farklı dini ritüellerini benimseyen topluluklar, kendilerini başka başka milletler olarak tanımlamışlardır. XIX. yüzyıl öncesinde bölgede hüküm sürmüş büyük devletler için bu farklılıklar hiçbir zaman sorun oluşturmamıştır. Çünkü ne Bizans ne de Osmanlı Devleti etnik temele dayalı bir politika gütmemiştir (s.51). Onlar sadece basit bir dini sınıflama yapmış, tebaalarını ona göre yönetmişlerdi. Bu durum toplumlar arası çatışmaları önlemiştir.

Esasta Balkanların en temel karakteristiği dil ve dini bölünme değil daima süregelen göçtür. Göç XX. yüzyılda da Avustralya, ABD ve diğer Avrupa ülkelerine devam etmiştir. Zaten Balkan etnisitesi de bu göçler sonucu kurulmuştu. Bölgedeki temel etnik yapılanma VII. yüzyıldan itibaren belirginleşmiş, 200 yıl süren göçler sonunda, Antik Roma Dünyası sona ermiş ve bugünkü Balkan Dünyası başlamıştı (s.52).

Gerçekte bugüne kadar Balkanlarda sadece Arnavutlar diğer Balkan milletlerinden ayrı kalmayı başarmışlardır. Onlar yüksek dağlarda izole edilmiş şekilde yaşadıklarından bunu gerçekleştirmişlerdi. Fakat bölgede kendilerini diğer milletlerden farklı tanımlayanlar ilk Yunanlılar olmuştur. Onlar diğer Balkan kabilelerini Pagan olarak tanımlayıp kendilerini Romalı olarak adlandırmaktaydılar. Bulgarlar ise Türk orijinli olup uzun süre Tuna'nın güneyindeki Slav kabilelerini idare edip zamanla Slavlaşmışlardı. En son Makedonlar kendilerini farklı olarak tanımladılar. Fakat geçmişte bu toplumları zaman zaman başarıyla birleştiren gelişmeler de yok değildi. Bunun en güzel örneği IX. ve X. yüzyılda yaşanmıştı. Bu etki günümüze kadar gelmiştir. Yunanlılar daha önce Hıristiyanlaşmıştı. IX. ve X. yüzyılda ise bütün Slavlar Hıristiyanlaşmıştır. Bu sırada Cyril ve Methodius adlı 2 kardeş Slav Kabileleri arasında kabul görececek bir alfabe getirmişlerdir. Bu kısa bir süre Slav dünyasında bir bütünlük sağlamıştır. Ancak Arnavutlar ve Kuzeydeki Vlahlar bu gelişmenin dışında kalmışlardı. Daha sonra Hırvatlar Latin Alfabesini ve Katolikliği benimsemişler, Bosnalılar da farklı bir öğretiyi kabul edince göreceli birlik yeniden bozulmuştur (s.51-54).

⁷ Bu konuda şu esere bakılabilir. Gülgün Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, İstanbul, 2003.

Osmanlıların gelişiyle durum değişmiştir. Yerli halkın bir kısmı, daha ziyade aristokratlar, bazı ayrıcalıklar elde etme gayretiyle İslamı kabul etmeye başladılar. Özellikle İstanbul'un Fethi'nden sonra Osmanlı üst makamlarında bu tip insanlardan onlarcasına rastlamak mümkündür (s.55-59). Ortodokslar için Osmanlı hâkimiyetinde yaşamak, Katolik hâkimiyetinde yaşamaktan kat kat iyiydi. İstanbul'daki Patrikhane'nin elde ettiği ayrıcalıklar nedeniyle Yunanlıların durumu daha da iyiydi (s.59-62). Bu durum Yunanlıların Osmanlı hâkimiyetinden ayrılan ilk millet olduğu değerlendirildiğinde tezat gibi görünse de aslında onların neden özgürlük hareketine ilk katılanlar olduğunun cevabını da verir. Zira onlar kazandıkları ayrıcalıklarla, özellikle dışişleri ve denizlerde kesin bir üstünlük elde etmişler ve dış etkilere doğrudan açık hale gelmişlerdi. 1750'lerden sonra gelişmeye başlayan Yunan bağımsızlık hareketi başlangıçta Romantik bir takım düşünceler içeriyordu. Onlar İstanbul'u alıp Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurmayı amaçlıyorlardı. Bu sırada Avrupa'da meydana gelen gelişmeler onlardaki özgürlükçü düşüncenin gelişmesine izin vermekteydi (s.62-65).

Tüm bu gelişmelerin yanında nerdeyse XIX. yüzyılda dahil olmak üzere Avrupa'dan gelen gözlemciler (diplomat, seyyah, tüccar), Balkanlarda Hıristiyanların Türklerle olan benzerliğine ve ortak yaşamlarına çok şaşıyorlardı. Balkan milletleri ve Türkler milletlerce yıl bir arada yaşamının gereği olarak çok iyi kaynaşmışlardı. Bu kaynaşma sadece güncel yaşamda değil, çoğu zaman özel dini günlerde bile karışıyordu (s.65-69)⁸.

Adalet şeri kanunların üstünlüğünde gerçekleşiyordu. Özellikle kafir teriminin kapsadığı kimi kavramlar Hıristiyanlar açısından inciticiydi, ancak toplumlar arası ilişkide bir problem oluşturmuyordu (s.69-80).

Balkanlarda ilk milliyetçi düşünceler, çoğu daha önce din adamı veya Osmanlı bürokratu olan kişiler tarafından savunuldu. Bunların büyük bölümü bir süre ülke dışında eğitim görmüşlerdi. İlk milliyetçiler Voltair'in aydınlanmacı düşüncelerinden etkilenmişlerdi. Ancak Balkanlardaki bağımsızlık hareketi Rusya'nın müdahalesiyle (özellikle 1806-1812 Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra) renk değiştirmiş ve Rusya'nın tekeline girmiştir. Her şeye rağmen başlangıçtan bağımsızlığa özgürlükçü her hareket mutlaka dini bir mahiyet olarak düşünülmüş ve kilise çatısı altında gerçekleşmiştir. Ya da kilise sürekli bu hareketlerin içinde yer almıştır (s.80-85).

Üçüncü bölüm Türkleri Balkanlardan çıkarmaya ilişkin planların geçmişiyle başlar. Batılılar Türkleri Avrupa'dan çıkarmak için XV. yüzyıldan itibaren planlar yapmaya başlamışlardı. Ancak fiili teşebbüsler 1699'dan sonra uygulamaya konulmuştur. Bu tarihten sonra Avusturya Macaristan'ı almış, Ruslar Karadeniz'e inmiş, Polonyalılar Osmanlı korumasını reddetmiştir (s.86-87). Buna karşın Osmanlı Devleti'ni sona erdirmeye yönelik ilk çaba, Avusturya İmparatoru II. Josef ile Rus Çariçesi Katherina arasında XVIII. yüzyıl sonunda gerçekleşen bir toplantıda gündeme gelmiştir. İki ülke arasında yapılan antlaşma gereğince; Bosna Hersek, Sırbistan'ın bir bölümü, Dalmaçya ve Karadağ Avusturya'ya bırakılacak; İstanbul'da Rusya'nın himayesinde Bizans

⁸ Mesela Bosna'lı Müslümanlar St. Elijah (İlija-İliya) ve St. George günlerini yaygın olarak kutlardı. Onlar aynı gün öğleye dek İliya, öğleden sonra Alija (Ali) günü adı altında kutlamalar devam ederdi. Bakınız, Wayne S. Vucinich, "Some Aspects of the Ottoman Legacy", *The Balkans in Transition: Essays on the Development of Balkan Life and Politics since the Eighteenth Century*, Edited By: Charles and Barbara Jelavich, Los Angeles 1963, s.96; a.g. mlf., "The Nature of Balkan Society Under Ottoman Rule", *Slavic Review*, vol. XXI, no:4, Washington 1962, s.616. G. Muir Mackenzie- A. P. Irby, *Travels in The Slavonic Provinces of Turkey in Europe*, Volume I, London 1877, s.8-9.

İmparatorluğu yeniden kurulacaktır. Fakat diğer büyük güçlerin buna hiç yaşanmaması sonucu Katherina sadece Kırım'la yetinmek zorunda kalmıştır (s.87).

Fransız İhtilâli'nin ortaya çıkmasıyla Balkanlardaki özgürlükçü düşünce yeni bir aşamaya girmiştir. İlgili toplumların aydınları kendi geleceklarini tayin hakkını konuşmaya başlamışlardır. Bu durum başlangıçta Rusya'nın çıkarlarına tersti. Fakat daha sonra Rusya ağabeylik sıfatının yanında, özgürlükçü düşünceleri destekleyen bir sıfatla da ortaya çıkmıştır. Böylece bölgede bağımsızlık yanlısı düşünceler hızla yayılmıştır. XIX. yüzyıl başlarında Rusya'nın desteği hayati öneme sahiptir. Zira Balkan ulusları kendi bağımsızlıklarını kazanacak yetenekten yoksundular (s.87-88).

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin eyaletlerdeki siyasi otoritesini kaybetmesi ve ayanların ortaya çıkışı göreceli de olsa "*doğu despotizmi*" imajını yeniden canlandırmıştır. Bu nedenle Batılılar için Balkanlarda yaşayan Hıristiyanlar, bu despotların elinden kurtarılması gereken kimselerdi. Tam bu sırada özgürlükçü düşüncelere sahip Balkan ulusları, sözde bu ayanların elinden kurtulmak adına XIX. yüzyılın hemen başlarında peş peşe ayaklandılar (s.88-90). Doğal olarak bu hareketler Batılılar tarafından desteklendi. Aslında bağımsızlık savaşı verilen topraklardaki halkın meşruiyeti de ayrı bir sorundur. Mesela Yunanlılar bağımsızlıklarını kazandıklarında nüfusları sadece 800 bin iken İstanbul'daki Rum nüfus 2 milyondan fazlaydı. Ama yine de bu bir bağımsızlık hareketiydi ve başarıya ulaşmıştı (s.90-95). Yunanlıların ardından Sırlar (s.95-96), Romanyalılar (s.96-97) ve Bulgarlar bağımsızlık mücadelelerine girişmişlerdir (s.98-101).

Bütün Balkan ulusları bir veya birkaç dış gücün yardımıyla bağımsızlıklarını kazandılar. Bunun bir bedeli vardı. Büyük güçler Balkanlardaki iç politik yapıyı hemen hemen hiç dikkate almadılar. Kendi çıkarları doğrultusunda yeni kurulan ülkelere yöneticiler atadılar, sınırlar çizdiler. Bu duruma en güzel örneğini ilk Yunanistan Kralı Otto oluşturur. Otto Katolik bir Alman Prensi olmasına rağmen, Ortodoks Yunanistan'a kral atanmıştı (s.100-103).

1878 Berlin Kongresi'ndeki ana paylaşımın sonra Şark Meselesi adına Balkanlarda halledilmesi gereken 2 sorun kaldı. Bunlar Makedonya ve Bosna Hersek'ti. Makedonya Yunanlılar, Bulgarlar ve Sırlar arasında bir çekişme alanıydı. Bosna Hersek 1878'de Avusturya'nın denetimine geçmişti ve 1908'e gelindiğinde Avrupa'da ciddi bir sorundu (s.103-107).

Balkanların siyasi haritası daima değişkenlik gösteren bir yapıya sahiptir. Sonuçta I. Dünya Savaşı'nı ateşleyen olay da paylaşım kavgasından dolayı çıktı. I. Dünya Savaşı ile doruğa çıkan bu paylaşım mücadelesi, kendini ilk Balkan Savaşı'nda göstermişti. Balkan ulusları yıkılmak üzere olan Osmanlı Devleti'nin mirasını paylaşmak üzere anlaşmışlardı. Fakat istedikleri olmadı ve 2. Balkan Savaşı'nda birbirlerine düştüler. I. Dünya Savaşı'nda son hesaplar oynandı. Romantik hayaller peşine düştü. Hatta Yunanlılar Anadolu'yu işgale bile kalkıştılar. Ancak Türklerin liderliğini üstlenen Mustafa Kemal Atatürk bu çabayı boşa çıkardı. Son Osmanlı Sultanı bir savaş gemisine binerek İstanbul'u terk etti ve 1926'da San Remo'da öldü. Şark Meselesi 1923'de son büyük imparatorluk Osmanlı Devleti'nin çöküşü ve Balkanlar'daki hâkimiyetinin sona ermesiyle bitti. Ancak Balkan ulusları için barış ve Batı liberalizmi bölgeye gelmedi. Balkan uluslarının etnik ve milliyetçi politikaları, büyük güçlerin politikaları çatışma yaratmaya devam etti (s.107-115).

Eserin dördüncü bölümünde anlatıldığı gibi milli devletlerin kurulmasıyla Balkanlardaki sorunlar sona ermemiş, aksine yenileri başlamıştır. XX. yüzyılda Balkanlar daima asimilasyon, etnik soykırım ve göçlerle anılmıştır. Milli devletlerin ilk işi sınırları dahilinde yer alan diğer etnik grupları yıldırma ve göçe zorlamak olmuştur. Hitler'in siyasi literatüre soktuğu insanlık

suçlarının nerdeyse tamamı ondan önce Balkanlarda görülmüştür. Mesela Teselya'da 1881'de 45.000 Müslüman varken bu sayı 1911'de 3.000'e düşmüştür. Aynı şekilde Girit'te 1881'de 73.000 Müslüman varken 1927'de 27.850'ye gerilemiştir. Benzer politikaları Sırbistan, Avusturya ve Bulgaristan da uygulamıştır. 1923'de 1 milyon Rum, Anadolu'dan Yunanistan'a, resmi rakamlarda 385.000 gözükse de 2 milyon Müslüman Yunanistan'dan Anadolu'ya geçmiştir (s.115-120).

I. Dünya Savaşı'nın hesaplaşmaları yeni yeni sona ererken, bu kez Nazi istilası Balkanlardaki durumu daha da kötüleştirmiştir. Binlerce sivil kamplarda ölmüş, Arnavutluk, Yunanistan ve Romanya'da iç çatışmalar yaşanmıştır. 1950'ye gelindiğinde Balkanlardaki etnik kompozisyon dramatik bir şekilde değişmiştir. 1930'da 856.000 olan Yahudi nüfus 50.000'in altına inmişti. Almanlar Yugoslavya ve Romanya'dan, Slavlar ve Arnavutlar Yunanistan'ın kuzeyinden, Sırlar Kosova'dan kovulmuşlardı. Bulgaristan, Yunanistan ve Bosna'da çok az sayıda Müslüman ve Romanya'da ise yine az sayıda Macar azınlık kalmıştı. Yani etnik temizlik 1950'lere kadar başarıyla uygulanmıştı. Tüm bu ülkeler içinde sadece Tito Yugoslavya'da milliyetçi problemleri çözmek için çok yoğun bir çaba sarf etmiş ve geçici de olsa başarı sağlamıştır (s.122-125).

1950'lerden sonra Balkanlar özgür dünya ile Sovyet komünizminin çekişme alanı olmuştur. Her iki kampa üye ülkelere yatırımlar yapılmış, bu ülkeler tarım toplumundan endüstri toplumuna dönüştürülmüşlerdir. Kentler genişlemiş, nüfus artmıştır (s.132-138). Fakat eski hastalıklar Balkan uluslarının yakasını bir türlü bırakmamıştır. Mesela Bulgarlar 1950 ve 1968'de binlerce Türk'ü sınır dışı etmiş, 1970'lerde köy isimlerini, 1984'de şahıs isimlerini zorla Bulgarlaştırmıştı. 1990'lar gibi çok yakın bir tarihte artan baskılar nedeniyle 300.000 Bulgaristan vatanı Türk, Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Tito 1980'de öldükten sonra, azınlıklar için yaşam Yugoslavya'da da kötüleşmişti. Bu durum NATO'nun Yugoslavya'ya müdahalesine kadar devam etmiştir. Balkanlarda asayiş her zaman olduğu gibi yine uluslararası kurumların müdahalesiyle sağlanmıştır (s.138-142).

Şiddet adı verilen sonuç kısmında, geçmişten bugüne Balkanlar'daki şiddetin tarihçesine atıflar yapılarak bugün değerlendirilmiştir. Sonuç olarak Balkan ulusları Soğuk Savaş'ın bittiğini ve 1990'lardan sonra tamamen farklı bir dünyada yaşadıklarını hâlâ anlayamamışlar, etnisiteye dayalı bakış açılarını değiştirememişlerdir. Ancak NATO ve AB gibi şimdiki dünyanın baskın kurumları, küreselleşen ekonomi Balkan uluslarının kendi başlarına hareket etmelerine izin vermeyecek, Balkanlar bir kez daha uluslararası güç odakları tarafından şekillendirecektir. Sonuçta Balkanlar'ın son 200 yılı değerlendirilecek olursa, Balkan ulusları problemlerini halletme yolunda bir gelişme kaydedememiş gibi durmaktadırlar (s.143-151).

Eser, Türk okuyucu adına iki eleştiri getirilebilir. Bu eleştirilerin her ikisi de 4. bölümle ilgilidir. İlk olarak Modern Türkiye'nin 1923'den beri sürdürdüğü demokratikleşme ve modernleşme çabalarından hiç söz edilmemiştir. Bu durum yazarın eserin başından beri korumaya özen gösterdiği bütüncül yaklaşımı zedelemiştir. İkinci eleştiri ise eserin 119. sayfasında yapılan bir paragraflık tarihsel bir hatadır. Yazar Türklerin 1915-16'da 1 milyon Ermeni'yi soykırıma uğrattığını yazmıştır. Hatta Franz Werfel'in *Musa Dağı'nda Kırk Gün* adlı propaganda romanına dayanarak, Hitler'in Yahudi soykırımından önce söylediği iddia edilen "*Kim Ermeniler'i hatırlıyor?*" sözüyle, sözde Ermeni soykırımı ve Yahudi soykırımı arasında bağlantı kurması son derece çirkin ve imalı bir yaklaşımdır. Mazower gibi Balkan ve Osmanlı tarihine bu derece hâkim bir araştırmacının, Ermeni olayları hakkındaki hakikati bilmemesi ihtimal dahilinde değildir. Ancak ayrıntılı bilgilendirmeye ihtiyacı olduğu ortadadır.

Eser genel olarak değerlendirildiğinde ise gerçekten başarılı bir çalışmadır. Bu kadar az sayfada Balkanlar'ın derli toplu bir geçmişini sunmak oldukça zor bir iştir. Yazar bu zorluğu aşmış görünmektedir. Konu Balkanlar olunca yazarı bekleyen en önemli tehdit tarafsızlık soru-

nudur. Zira Balkanlar konusunda kalem oynatanlar, şimdiye kadar daima bir tarafın görüşünü dile getirmekle suçlanmışlardır. Mazower bu sorunu da aşmış, Balkan tarihine olabildiğince tarafsız yaklaşmayı başarmıştır. Kalıplaşmış, "*Balkanlar Osmanlılar yüzünden geri kaldı*" veya "*Osmanlı yönetimi Balkanlar'ın kara tarihidir*" benzeri yaklaşımlara karşı çıkmıştır⁹. Olayları mümkün olduğu kadar hiçbir Balkan ulusunun yörüngesine oturtmamış, tarihsel bir akış içerisinde ele almıştır. Ancak bu aşamada tipik bir tuzağa yakalanmıştır. O da ilerlemeci Batı tarih anlayışını kabul etmiştir. Özellikle bölgenin XX. yüzyılını değerlendirirken kullandığı demokrasi, özgürlük, refah ve sanayi gibi terimler Batı'nın algıladığı biçimde esere yansıtılmıştır. Batı değerler bütününe kabul eden milletler ilerici, diğerleri geri sistemler olarak düşünülmüştür. Bu durumda Modern Türkiye'ye ilişkin bir atf olmaması nedeniyle, Cumhuriyet Türkiye'si'nin onun tarih düşüncesine göre Balkanlar'ın neresinde kaldığı belirsizdir.

ZAFER GÖLEN*

⁹ Eserin tarafsızlığı kitap hakkında küçük bir tanıtım yazısı yazan Gül Tokay tarafından da dile getirilmiştir. Bakınız, Gül Tokay, "XIX. Yüzyıl Balkan Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, İstanbul, 2004, s.135-136.

*SDÜ, Burdur Eğitim Fakültesi Tarih Öğretim Üyesi